

PROFESIONALNI IDENTITET GLUVIH I NAGLUVIH ADOLESCENATA

Mia ŠEŠUM*, Marina RADIĆ ŠESTIĆ**, Svetlana SLAVNIĆ**

*Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije
Nacionalni kriminalističko-tehnički centar

**Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Razvoj profesionalnog identiteta predstavlja ključni aspekt razvoja identiteta i jedan je od najznačajnijih problema u periodu adolescencije. Osobe sa jakim profesionalnim identitetom imaju jasnije razumevanje sopstvenih profesionalnih ciljeva i karakteriše ih veće samopouzdanje i posvećenost sopstvenim profesionalnim izborima, zbog čega se brže i lakše opredeljuju za buduću profesiju od osoba čiji je profesionalni identitet slabiji. Profesionalni razvoj gluvi i nagluvi adolescenti se odvija u uslovima auditivne deprivacije, što se može negativno odraziti na stabilnost njihovog profesionalnog identiteta, a time i na izbor profesije, zaposlenje i uklapanje u radnu sredinu.

Cilj našeg istraživanja bio je utvrditi efekat pola, stepena oštećenja sluha, primarnog načina komunikacije i opšteg uspeha učenika na kraju polugodišta na profesionalni identitet gluvi i nagluvi adolescenti, kao i povezanost ovog značajnog konstrukta sa uzrastom i brojem godina školovanja ispitanika. Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 97 gluvi i nagluvi učenika završnih razreda osnovne škole i svih razreda srednje škole za gluve i nagluve. U istraživanju smo koristili instrument „Moja profesionalna situacija“ (My Vocational Situation- MVS, Holland et al., 1980).

1 E-mail: marinaradicsestic@gmail.com

Nakon izvršenih analiza, dobijeni rezultati ukazuju na značajan efekat pola na profesionalni identitet ispitanika, kao i na povezanost profesionalnog identiteta sa uzrastom i brojem godina školovanja učenika, dok nije potvrđen uticaj stepena oštećenja sluha, školskog uspeha i primarnog načina komunikacije na profesionalni identitet ispitanika.

Ključne reči: profesionalni identitet, profesionalni razvoj, gluvi i nagluvi adolescenti

UVOD

Profesionalni identitet predstavlja centralni konstrukt profesionalnog razvoja. On pruža osnovu za definisanje ciljeva i samousmerenje, prilagođavanje procesu prelaska iz školske u radnu sredinu i doprinosi prilagođavanju na posao (Hirschi, 2011). Rauner i Meklin (Rauner & MacLean, 2009) su profesionalni identitet definisali kao subjektivnu percepciju sopstvenih profesionalnih sposobnosti. Porfeli i saradnici (Porfeli, Lee, Vondracek & Weigold, 2011) ističu da profesionalni identitet odražava status i nivo ličnog razumevanja sopstvenog profesionalnog razvoja baziranog na kumulativnom iskustvu koje je stečeno istraživanjem. Holand i saradnici definišu profesionalni identitet kao „jasnu i postojanu projekciju ciljeva, interesovanja ličnosti i talenata pojedinca“, dok nepostojanost profesionalnog identiteta može rezultirati pojavom neodlučnosti u donošenju profesionalnih odluka (Holland, Daiger & Power, 1980: 1). Smatra se da osobe stabilnog profesionalnog identiteta lakše donose profesionalne odluke i da ih karakteriše samopouzdanje (Scott & Cianni, 2008).

Razmatranje profesionalnog identiteta se vezuje za teoriju doživotnog razvoja Erika H. Eriksona (Erikson, 1968). On smatra da je profesionalni identitet centralni aspekt identiteta koji se zasniva na sistemu vrednosti, uverenja i posvećenosti poslu (kao i verski i politički identitet) i da kriza identiteta nastupa kada pojedinac mora da se opredeli za zanimanje kojim će se baviti u budućnosti. Profesionalni identitet je uspostavljen kada pojedinac postigne ravnotežu između sopstvenih ciljeva i mogućnosti okruženja. Razvija se kroz posmatranje procesa rada i identifikaciju

sa odraslim zaposlenim osobama, radnim i društvenim okruženjem, kao i usklađivanjem sa iskustvom. Prethodno iskustvo u pogledu različitih ili pojedinačnih poslova značajno doprinosi formiranju profesionalnog identiteta (Zunker, 2002). Prema nalazima Lionga i Morisa (Leong & Morris, 1989), postignuća na skali procene profesionalnog identiteta pozitivno koreliraju sa profesionalnom zrelošću. Autori su zaključili da, što je pojedinac profesionalno zreliji, to je intenzivnija njegova identifikacija sa sopstvenim profesionalnim ciljevima.

Uspostavljanje stabilnog profesionalnog identiteta je neizbežno u procesu pripreme za pristupanje zaposlenju. Za formiranje profesionalnog identiteta veoma su značajni kontekstualni faktori (Bergen, 2006). Neki autori (Hartung, Porfeli & Vondracek, 2005; Super, 1990; Vondracek, Silbereisen, Reitzle & Wiesner, 1999) smatraju da bi razvoj profesionalnog identiteta trebalo posmatrati isključivo u okviru ukupnog konteksta u kojem se odvija, što podrazumeva uticaje činilaca porodičnog i školskog, kao i društvenog, ekonomskog, političkog i tehnološkog okruženja. Razvoj profesionalnog identiteta ima značajan uticaj i pod značajnim je uticajem brojnih aspekata života, počevši od opšteg mentalnog zdravlja (Goede, Spruijt, Iedema & Meeus, 1999), pa sve do mnogih aspekata svakodnevnog života, kao što je, na primer kvalitet odnosa sa roditeljima (Lopez, 1989) i prilagođenost školi (Vondracek & Skorikov, 1997).

Iako je opšteprihvaćeno stanovište da se identitet primarno razvija tokom adolescencije i ranog odraslog doba, jasno je da se u profesionalnom domenu njegov razvoj nastavlja i nakon ovog perioda. Brojni istraživači su proučavali profesionalni razvoj adolescenata i utvrdili da je formiranje profesionalnog identiteta jedan od najznačajnijih, centralnih problema u periodu adolescencije (Goede et al., 1999; Lopez, 1989; Vondracek & Skorikov, 1997). Definisan profesionalni identitet olakšava adolescentima uključivanje u proces profesionalnog istraživanja i predstavlja osnov njihove profesionalne budućnosti (Holland, Gottfredson & Power, 1980). Rezultati brojnih studija ukazuju da se adolescenti i odrasli sa stabilnim profesionalnim identitetom značajno bolje snalaze tokom tranzicija

u profesionalnoj sferi, kao i da su efikasniji, produktivniji, zadovoljniji sopstvenim radom i posvećeniji radnim zadacima (Diemer & Blustein, 2007; Gushue, Scanlan, Pantzer & Clarke, 2006; Meeus, Deković & Iedema, 1997).

Jančak smatra da osobe sa ometenošću često imaju poteškoća u formiranju profesionalnog identiteta više zbog problema sa identitetom uopšte nego zbog neodlučnosti u donošenju profesionalnih odluka (Yanchak, 2005). Stresovi povezani sa poslovnom sferom funkcionisanja, kao što su male mogućnosti za zaposlenje, ometenost i značajni problemi finansijske prirode negativno utiču na razvoj profesionalnog identiteta (Goede et al., 1999). Smatra se da se ovaj negativni uticaj značajno teže odražava na dečake, nego na devojčice. Krisp je, na osnovu istraživanja u kojem je uzorak činilo 106 mladih osoba sa ometenošću, zaključio da su ispitanici kod kojih je utvrđeno veće samopoštovanje imali i viša postignuća na testu procene profesionalnog identiteta, dok nije uspeo da utvrdi povezanost između statusa profesionalnog identiteta i stepena uključenosti u društvenu zajednicu (Crisp, 1996). Jang i saradnici navode da su gluvi radnici nesigurniji u pogledu sopstvenih profesionalnih sposobnosti od tipičnih radnika (Young, Ackerman & Kyle, 2000). Čak i kada su u zrelim godinama, sa višegodišnjim radnim iskustvom i visokim kvalifikacijama za svoj posao, nesigurnost značajno utiče na njihovo sagledavanje sopstvenog profesionalnog identiteta. Iako je poslednjih godina povećano interesovanje za proučavanje profesionalnog identiteta, broj ovakvih istraživanja koja podrazumevaju gluve i nagluve osobe je zanemarljiv i ne omogućava donošenje jasno utemeljenih zaključaka.

Budući da razvoj profesionalnog identiteta ima suštinski značaj za gluve i nagluve u nastojanju da prevaziđu posledice oštećenja sluha i postignu uspeh na poslovnom planu, kao i da je primetan manjak istraživačkog interesovanja za ovu temu i kod domaćih i kod stranih autora, smatrali smo da je važno posvetiti se ispitivanju ovog značajnog konstrukta u populaciji gluvih i nagluvih adolescenata, s obzirom na nesumnjiv značaj upravo ovog razvojnog perioda za formiranje profesionalnog identiteta na koji upućuje postojeća literatura.

METOD RADA

Cilj i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi efekat pola, stepena oštećenja sluha, primarnog načina komunikacije i opšteg uspeha učenika na kraju polugodišta na profesionalni identitet gluvih i nagluvih učenika, kao i povezanost ovog konstrukta sa uzrastom i brojem godina školovanja ispitanika.

Iz postavljenog cilja proizašle su hipoteze istraživanja (H1 i H3) koje se temelje na rezultatima do sada sprovedenih istraživanja, dok za hipoteze H2, H4 i H5 nismo imali jasne iskustvene potvrde na osnovu kojih bismo pretpostavili postojanje uticaja.

- H1. Pol ima značajan efekat na profesionalni identitet ispitanika.
- H2. Stepenn oštećenja sluha ne utiče značajno na profesionalni identitet ispitanika.
- H3. Uzrast i broj godina školovanja ispitanika značajno koreliraju sa njihovim profesionalnim identitetom.
- H4. Primarni način komunikacije ispitanika nema značajnog efekta na njihov profesionalni identitet.
- H5. Opšti školski uspeh ne utiče značajno na profesionalni identitet ispitanika.

Uzorak ispitanika

Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 97 gluvih i nagluvih učenika i obavljeno je u školama za gluve i nagluve: „Stefan Dečanski“ u Beogradu, „Radivoj Popović“ u Zemunu, „Jovan Popović“ i „Milan Petrović“ u Novom Sadu, Školi sa domom učenika oštećenog sluha u Jagodini, Školi za gluve i nagluve učenike u Kragujevcu i školi „Bubanđ“ u Nišu.

U odnosu na pol, obuhvaćen je 51 (53%) ispitanik muškog i 46 (47%) ispitanika ženskog pola. U odnosu na školski uzrast, bio je 41 (42%) učenik osnovnih i 56 (58%) učenika srednjih škola. U zavisnosti od stepena oštećenja sluha, prema klasifikaciji Američke asocijacije za govor, jezik i sluh (ASHA: „American Speech-Language-Hearing Association“), bilo je: 25 (26%) učenika sa lakim i umerenim oštećenjem sluha, 32 (33%) sa umereno-teškim i teškim oštećenjem sluha i 40 (41%) sa dubokim oštećenjem sluha. U odnosu na primarni način komunikacije, bio je 41 (42%) ispitanik koji primarno komunicira oralnim govorom, 30 (31%) ispitanika koji primarno za komunikaciju koriste znakovni jezik, i 26 (27%) ispitanika koji koriste totalnu komunikaciju. U odnosu na opšti uspeh na kraju prethodnog polugodišta, bilo je: 12 (12%) učenika koji su ostvarili dobar uspeh, 32 (33%) vrlo dobra učenika, i 53 (55%) odlična učenika. Uzorak ispitanika je, dakle, ujednačen prema: polu ($\chi^2=0,258$, $df=1$, $p=0,612$), stepenu oštećenja sluha ($\chi^2= 3.485$, $df=2$, $p=0,175$), školskom uzrastu ($\chi^2=2,320$, $df=1$, $p=0,128$) i primarnom načinu komunikacije ($\chi^2=3,732$, $df=2$, $p=0,155$), ali nije ujednačen prema kriterijumu opšteg školskog uspeha ($\chi^2=26,000$, $df=2$, $p=0,000$).

Procedura

Ispitivanje je obavljeno u manjim grupama učenika (3–5), u školskim kabinetima. Izvodilo se tokom dana, u prepodnevnoj i popodnevnoj smeni. Pre početka rada učenicima su davana precizna uputstva i objašnjenja, a sa odgovaranjem na pitanja počinjalo se tek kada smo se uverili da je razumevanje potpuno. Pri davanju uputstava za rad korišćen je usmeni govor i znakovni jezik.

Merni instrumenti

U istraživanju smo koristili upitnik konstruisan u svrhu procene profesionalnog identiteta pod nazivom „Moja profesionalna situacija“ („My Vocational Situation“ - MVS, Holland et

al., 1980-a). Instrument u originalu sadrži ukupno 26 pitanja na koja ispitanici odgovaraju sa „Tačno“ ili „Netačno“; nakon prilagođavanja jezičkim mogućnostima gluvih i nagluvih učenika, verzija koja je korišćena u ovom istraživanju je sadržala 24 pitanja. Odgovori ispitanika su ocenjivani sa jednim poenom ili 0 poena, prema uputstvu autora instrumenta, i zbrajani, a ukupna postignuća ukazuju na stabilnost profesionalnog identiteta ispitanika.

Metode obrade podataka

Analiza podataka izvršena je primenom statističkog paketa za obradu podataka SPSS 14.0. Deskriptivnom statistikom utvrđene su aritmetičke sredine – AS (mera centralne tendencije) i standardne devijacije – SD (mera varijabilnosti). Povezanost među varijablama utvrđivana je računanjem Pirsonovog koeficijenta korelacije. Unutargrupne i međugrupne razlike proveravane su primenom jednofaktorske analize varijanse.

REZULTATI

Tabela 1 – Rezultati ispitanika oba pola na testu procene profesionalnog identiteta (MVS)

Pol	N	Min.	Max.	AS	SD	F	df	p
Muški	51	3	15	9,86	2,68	6,63	1,95	0,012
Ženski	46	6	18	11,33	2,92			

Na upitniku MVS učenice su postigle statistički značajno bolje prosečne rezultate od učenika ($p=0,012$). Nijedan ispitanik nije obeležio više od 18 odgovora (od moguća 24), niti manje od 3 u grupi učenika, i 6 u grupi učenica. Standardna devijacija je viša u grupi učenica, a ukupno prosečno postignuće obe grupe ispitanika je niže od polovine maksimalno mogućih poena na testu (Tabela 1).

Tabela 2 – Rezultati ispitanika prema stepenu oštećenja sluha na testu procene profesionalnog identiteta

Stepen oštećenja sluha	N	Min.	Max.	AS	SD	F	df	p
Lako i umereno oštećenje	25	7	16	10,88	2,54			
Umereno teško i teško oštećenje	32	3	16	10,13	3,10	0,56	2,94	0,571
Duboko oštećenje	40	6	18	10,70	2,92			

Ispitanici sa lakim i umerenim oštećenjem sluha su ostvarili najviša postignuća na testu, dok su u grupi ispitanika sa umereno teškim i teškim oštećenjem sluha zabeleženi najslabiji rezultati. Pojedinačno, najmanji broj odgovora je zabeležen u grupi ispitanika sa umereno teškim i teškim oštećenjem sluha (3), a najveći u grupi učenika sa dubokim oštećenjem sluha (18).

Ukupni prosečni rezultati ispitanika su prilično izjednačeni, što je potvrđeno primenom *post-hoc* testova, na osnovu kojih je utvrđeno da nema statistički značajnih razlika između postignuća grupa ispitanika. Standardna devijacija za rezultate svih kategorija ispitanika se kreće u rasponu 2,54–3,10 (Tabela 2).

Tabela 3 – Korelacije rezultata procene profesionalnog identiteta (MVS) sa uzrastom i brojem godina školovanja ispitanika

	Uzrast	Broj godina školovanja
MVS	0,37 **	0,56**

** Korelacija je značajna na nivou 0,01

Uvidom u rezultate statističkih analiza prikazanih u Tabeli 3, može se zaključiti da su korelacije postignuća na testu MVS sa uzrastom i brojem godina školovanja ispitanika značajne na nivou 0,01.

Intenzivnija pozitivna veza je uočena između broja godina školovanja i ukupnog postignuća na testu nego između hronološkog uzrasta ispitanika i ostvarenih rezultata.

Tabela 4 – Rezultati procene profesionalnog identiteta u odnosu na dominantni način komunikacije

Način komunikacije	N	Min.	Max.	AS	SD	F	df	p
Oralni govor	41	5	16	10,44	2,66			
Znakovni jezik	30	3	16	10,77	3,07	0,12	2,94	0,890
Totalna komunikacija	26	7	18	10,50	3,08			

Učenici koji preferiraju znakovni jezik su postigli najviše poena, a učenici koji primarno komuniciraju oralnim govorom su ostvarili najmanji broj prosečnih poena (Tabela 4). Rezultati analiza potvrđeni naknadnom proverom podataka putem *post-hoc* testova ne ukazuju na postojanje razlika u postignućima grupa ispitanika koje se mogu smatrati statistički značajnim.

Tabela 5 – Rezultati procene profesionalnog identiteta u odnosu na školski uspeh ispitanika

Školski uspeh	N	Min.	Max.	AS	SD	F	df	p
Dobar uspeh	12	7	14	9,83	2,08			
Vrlo dobar uspeh	32	3	14	9,88	2,88	2,41	2,94	0,096
Odličan uspeh	53	7	18	11,13	2,94			

Najbolji rezultati na testu su zabeleženi kod učenika koji su na kraju polugodišta ostvarili odličan opšti uspeh, a najslabiji kod učenika koji su polugodište završili sa dobrim uspehom. Iako se razlike u postignućima grupa učenika ne mogu smatrati statistički značajnim, uočljiva je tendencija da učenici koji postižu bolji opšti školski uspeh iskazuju stabilniji profesionalni identitet na testovima (Tabela 5).

DISKUSIJA

Proces razvoja profesionalnog identiteta je integralni deo procesa razvoja identiteta (Blustein, Devenis & Kidney, 1989; Vondracek, 1994). Prema Skorikovu i Vondrazeku (Skorikov & Vondracek, 1998), formiranje profesionalnog identiteta je posebno značajno za adolescente jer veoma utiče na razvijanje identiteta u drugim domenima. U ovom radu je ispitivan profesionalni identitet gluvih i nagluvih adolescenata koji se školuju u segregacionim uslovima.

Dobijeni rezultati ukazuju na stabilniji profesionalni identitet učenica u odnosu na učenike, na osnovu čega se može zaključiti da pol ispitanika utiče na profesionalni identitet, što navodi na potvrđivanje prve postavljene hipoteze istraživanja. Naši rezultati su u skladu sa nalazima studije iz 2009. godine (Jantzer, Stalides & Rottinghaus, 2009), sprovedene na uzorku od 820 učenika osmog razreda osnovne škole oba pola, koji ukazuju da devojčice imaju stabilniji profesionalni identitet od dečaka, kao i rezultatima ranijih istraživanja (Doms, Monteleone & White, 1993; Greendorfer & Blinde, 1985) koji potvrđuju da učenice ostvaruju više prosečne rezultate prilikom procene profesionalnog identiteta od svojih muških vršnjaka. I nalazi novijih istraživanja (Hirschi, 2012; Skorikov & Vondracek, 2011) pokazuju da je kod devojčica u periodu srednje i kasne adolescencije stabilniji profesionalni identitet nego kod dečaka.

Razlike u prosečnim postignućima ispitanika kategorisanih prema kriterijumu stepena oštećenja sluha na testu procene profesionalnog identiteta koje su prikazane u Tabeli 2 ukazuju da su najbolje rezultate ostvarili učenici sa lakim i umerenim oštećenjem sluha, dok su najslabija postignuća ispoljena kod učenika koji pripadaju grupi sa umereno teškim i teškim oštećenjem sluha. Iako su ispitanici sa najmanjim oštećenjem sluha ostvarili najbolja postignuća, činjenica da su ispitanici sa najtežim oštećenjem sluha postigli bolje rezultate na testu od ispitanika koji pripadaju grupi sa umereno teškim i teškim oštećenjem sluha, kao i nepostojanje statistički značajnih razlika u rezultatima navodi na potvrđivanje druge postavljene hipoteze istraživanja.

Povezanost profesionalnog identiteta sa uzrastom i brojem godina školovanja ispitanika potvrđena je rezultatima ovog istraživanja. Pozitivna korelacija umerenog intenziteta je utvrđena u oba slučaja, s tim što je jači intenzitet veze uočen kod ispitivanja povezanosti profesionalnog identiteta i broja godina školovanja, nego kod povezanosti hronološkog uzrasta i profesionalnog identiteta. Dobijeni rezultati su u skladu sa nalazima brojnih studija koji ukazuju na vezu profesionalnog

identiteta sa uzrastom i brojem godina školovanja učenika. Holand i saradnici (Holland, Daiger & Power, 1980) su prvi ukazali da postignuća na skali procene profesionalnog identiteta pozitivno koreliraju sa hronološkim i školskim uzrastom; tačnije, da profesionalni identitet jača sa porastom školskog i hronološkog uzrasta. U istraživanju Lukasa i saradnika (Lucas, Gysbers, Buescher & Heppner, 1988) potvrđeno je postojanje značajnih razlika u postignućima mlađih i starijih ispitanika na testu procene profesionalnog identiteta. Rezultati istraživanja koje je sproveo Po (Poe, 1991) ukazuju da su postignuća na skali procene profesionalnog identiteta značajno viša za učenike viših razreda nego za učenike nižih razreda, što je u skladu sa prethodnim pretpostavkama istraživača o pozitivnoj povezanosti školskog uzrasta i profesionalnog identiteta. I u istraživanju Nikolasa i Pretoriusa (Nicholas & Pretorius, 1994) je utvrđena umereno pozitivna povezanost uzrasta ispitanika i postignuća na skali procene profesionalnog identiteta. Predstavljeni rezultati jasno upućuju na potvrđivanje treće postavljene hipoteze istraživanja.

Prilikom ispitivanja uticaja dominantnog načina komunikacije na profesionalni identitet ispitanika utvrđeno je da nisu ispoljene značajne razlike u rezultatima grupa ispitanika klasifikovanih prema ovom kriterijumu. Postignuća gluvih i nagluvih učenika na testu procene profesionalnog identiteta su prilično ujednačena, iako su učenici koji primarno komuniciraju znakovnim jezikom ostvarili prosečno najviše, a učenici koji koriste oralni govor prosečno najniže rezultate. Na osnovu predstavljenih nalaza, a s obzirom da nismo u mogućnosti da naše rezultate uporedimo sa nalazima srodnih studija, možemo zaključiti da primarni način komunikacije gluvih i nagluvih učenika nema značajnog efekta na status njihovog profesionalnog identiteta.

Poslednji zadatak istraživanja se odnosio na utvrđivanje povezanosti profesionalnog identiteta i opšteg uspeha učenika na kraju polugodišta. Rezultati istraživanja su potvrdili početne pretpostavke istraživača da ne postoji povezanost profesionalnog identiteta i opšteg uspeha učenika na kraju polugodišta,

i iako su najviša postignuća ostvarili učenici odličnog uspeha, a najslabije rezultate postigli učenici sa dobrim uspehom, razlike u rezultatima nisu od statističkog značaja, što navodi na potvrđivanje pete hipoteze istraživanja.

Skroman teorijski okvir koji se odnosi na profesionalni identitet gluvih i nagluvih učenika, kao direktna posledica veoma malog broja istraživanja ove problematike na pomenutoj populaciji, predstavlja nedostatak našeg istraživanja, dok činjenica da je ovo prvo istraživanje profesionalnog identiteta gluvih i nagluvih učenika koje je obuhvatilo sve učenike završnih razreda osnovne i svih razreda srednje škole koji se školuju u svim školama za gluve i nagluve u Srbiji, nesumnjivo doprinosi relevantnosti dobijenih rezultata. Podudarnost rezultata našeg istraživanja sa nalazima prethodnih, navedenih studija interesantna je zbog činjenice da su u njima uzorak činili učenici bez slušnog oštećenja, što navodi na zaključak da su činioци koji utiču na stabilnost profesionalnog identiteta istovetni i kod gluvih i nagluvih, i kod tipičnih učenika.

ZAKLJUČAK

Na osnovu rezultata našeg istraživanja može se zaključiti da broj godina školovanja i hronološki uzrast pozitivno koreliraju sa profesionalnim identitetom gluvih i nagluvih adolescenata, kao i da je pol značajan prediktor stabilnosti profesionalnog identiteta ispitanika, dok uticaj stepena oštećenja sluha, primarnog načina komunikacije i školskog uspeha na profesionalni identitet gluvih i nagluvih adolescenata nije potvrđen. Iako se efekat opšteg školskog uspeha na profesionalni identitet ispitanika ne može smatrati značajnim, iz dobijenih rezultata se uviđa jasna tendencija viših postignuća na testu kod učenika koji ostvaruju bolji opšti uspeh. Naši rezultati potvrđuju nalaze prethodnih studija koje su sprovedene na pripadnicima tipične populacije, na osnovu čega se može zaključiti da se ključni faktori profesionalnog identiteta ne menjaju u odnosu na slušni status pojedinca, što je važna polazna osnova za

strukturiranje pedagoških akcija usmerenih ka pospešivanju stabilnosti profesionalnog identiteta gluvih i nagluvih učenika. Budući da se formiranje čvrstog profesionalnog identiteta, kao što je u uvodnom delu rada istaknuto, temelji na prethodno stečenom iskustvu učenika i ostvarenom nivou njihovog samopouzdanja, samopoštovanja i samoeфикаsnosti, delovanje u pravcu pružanja prilika za profesionalni razvoj i istraživanje, kao i ojačavanja navedenih komponenata self-koncepta nameće se kao neophodnost i u okviru školskog, i u okviru porodičnog konteksta. Takođe, važno je raditi i na podsticanju razvoja profesionalne zrelosti i profesionalne odlučnosti gluvih i nagluvih učenika, s obzirom na značaj i povezanost ovih konstrukata sa stabilnošću profesionalnog identiteta učenika. Na potrebu posebnog posvećivanja ovom razvojnom pitanju jasno ukazuje činjenica da se celokupan profesionalni razvoj gluvih i nagluvih osoba odvija pod specifičnim uslovima, i da se stabilnost profesionalnog identiteta smatra neophodnim činiocem valjanog izbora profesije, a zatim i postizanja profesionalnog uspeha. Posledično, to se direktno i značajno odražava na egzistencijalnu sigurnost i materijalne prilike gluvih i nagluvih, a time i na kvalitet njihovog života.

LITERATURA

1. Bergen, R. (2006). *Family influences on young adult career development and aspirations*. University of North Texas.
2. Blustein, D. L., Devenis, L. E., & Kidney, B. A. (1989). Relationship between the identity formation process and career development. *Journal of Counseling Psychology*, 36, 197-202.
3. Crisp, R. (1996). Community Integration, Self-Esteem, and Vocational Identity Among Persons with Disabilities. *Australian Psychologist*, 31(2), 133-137.
4. Diemer, M. A., & Blustein, D. L. (2007). Vocational hope and vocational identity: Urban adolescents' career development. *Journal of Career Assessment*, 15(1), 98-118. doi:10.1177/1069072706294528

5. Doms, J. R., Monteleone, B. R., & White, M. J. (1993). *Impact of athletic identity upon intercollegiate athletes' vocational identity*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Los Angeles.
6. Erikson, E. H. (1968). *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.
7. Goede, M. D., Spruijt, E., Iedema, J., & Meeus, W. (1999). How do vocational and relationship stressors and identity formation affect adolescent mental health? *Journal of Adolescent Health, 25*, 14-20.
8. Greendorfer, S. L., & Blinde, E. M. (1985). Retirement from intercollegiate sport: Theoretical and empirical considerations. *Sociology of Sport Journal, 2*, 101-110.
9. Gushue, G. V., Scanlan, K. R., Pantzer, K. M., & Clarke, C. P. (2006). The relationship of career decision-making self-efficacy, vocational identity, and career exploration behavior in African American high school students. *Journal of Career Development, 33*(1), 19-28. doi:10.1177/0894845305283004
10. Hartung, P. J., Porfeli, E. J., & Vondracek, F. W. (2005). Child vocational development: A review and reconsideration. *Journal of vocational behavior, 66*(3), 385-419.
11. Hirschi, A. (2012). Vocational identity trajectories: Differences in personality and development of well-being. *European Journal of Personality, 26*(1), 2-12. doi:10.1002/per.812
12. Hirschi, A. (2011). Relation of Vocational Identity Statuses to Interest Structure Among Swiss Adolescents. *Journal of Career Development, 38*(5), 390-407. doi:10.1177/0894845310378665
13. Holland, J. L., Daiger, D. C., & Power, P. G. (1980). My vocational situation: Description of an experimental diagnostic form for the selection of vocational assistance. *Counseling Psychologists Press, Inc.*: Palo Alto, CA.
14. Holland, J. L., Gottfredson, D. C., & Power, P. G. (1980). Some diagnostic scales for research in decision-making and personality: Identity, information, and barriers. *Journal of Personality and Social Psychology, 39*(6), 1191-1200. doi:10.1037/h0077731
15. Jantzer, A. M., Stalides, D. J., & Rottinghaus, P. J. (2009). An exploration of social cognitive mechanisms, gender, and vocational

- identity among eighth graders. *Journal of Career Development*, 36(2), 114-138. doi:10.1177/0894845309345841
16. Leong, F. T., & Morris, J. (1989). Assessing the construct validity of Holland, Daiger, and Power's measure of vocational identity. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 22, 117-125.
 17. Lopez, F. G. (1989). Current family dynamics, trait anxiety, and academic adjustment: test of family-based model of vocational identity. *Journal of Vocational Behavior*, 35, 76-87.
 18. Lucas, E. B., Gysbers, N. C., Buescher, K. L., Heppner, P. P. (1988). My vocational situation: Normative, psychometric and comparative data. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 20(4), 163-170.
 19. Meeus, W., Deković, M., & Iedema, J. (1997). Unemployment and identity in adolescence: A social comparison perspective. *Career Development Quarterly*, 45(4), 369-380. doi:10.1002/j.2161-0045.1997.tb00540.x
 20. Nicholas, L., & Pretorius, T. (1994). Assessing the vocational identity of black south african university students: Psychometric and normative data on the vocational identity scale of the my vocational situation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 27(2), 85-92.
 21. Poe, R. E. (1991). Developmental Changes in Vocational Identity among College Students. *Journal of College Student Development*, 32(3), 249-252.
 22. Porfeli, E. J., Lee, B., Vondracek, F. W., & Weigold, I. K. (2011). A multi-dimensional measure of vocational identity status. *Journal of Adolescence*, 34(5), 853-871.
 23. Rauner, F., & MacLean, R. (2009). *Handbook of Technical and Vocational Education and Training Research*. Netherlands: Springer Science Business Media B. V.
 24. Scott, A. B., & Ciani, K. D. (2008). Effects of an undergraduate career class on men's and women's career decision-making self-efficacy and vocational identity. *Journal of Career Development*, 34(3), 263-285. doi:10.1177/0894845307311248

25. Skorikov, V.B., & Vondracek, F.W. (2011). Occupational identity. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 693-714). New York: Springer.
26. Skorikov, V., & Vondracek, F. W. (1998). Vocational identity development: Its relationship to other identity domains and to overall identity development. *Journal of Career Assessment*, 6(1), 13-35. doi:10.1177/106907279800600102
27. Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*, 2nd ed. (pp. 197-261). San Francisco: Jossey-Bass.
28. Vondracek, F. W., Silbereisen, R. K., Reitzle, M., & Wiesner, M. (1999). Vocational preferences of early adolescents their development in social context. *Journal of Adolescent Research*, 14(3), 267-288. doi:10.1177/0743558499143001
29. Vondracek, F. W., & Skorikov, V. B. (1997). Leisure, school, and work activity preferences and their role in vocational identity development. *The Career Development Quarterly*, 45(4), 322-340. doi:10.1002/j.2161-0045.1997.tb00537.x
30. Vondracek, F. W. (1994). Vocational identity development in adolescence. In R. K Silbereisen & E. Todt (Eds.), *Adolescence in context: The interplay of family, school, peers, and work in adjustment* (pp. 284-303). New York: Springer-Verlag.
31. Yanchak, K. V., Lease, S. H., & Strauser, D. R. (2005). Relation of disability type and career thoughts to vocational identity. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 48(3), 130-138. doi:10.1177/00343552050480030101
32. Young, A. M., Ackerman J., Kyle, J. G. (2000). On Creating a Workable Signing Environment: Deaf and Hearing Perspectives. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5(2), 186-195. doi:10.1093/deafed/5.2.186
33. Zunker, V. G. (2002). *Using Assessment Results for Career Development* (6th edition). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

VOCATIONAL IDENTITY OF DEAF AND HARD OF HEARING ADOLESCENTS

Mia Šešum*, Marina Radić Šestić**, Svetlana Slavnić**

**Ministry of interior, National forensic center*

***University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation*

Summary

Vocational identity development represents the key aspect of identity development and it is one of the most significant issues in the period of adolescence. The persons with strong vocational identity have clearer understanding of their own career goals and they are characterized by greater self-confidence and dedication to their career choices, which is the reason why they decide on their future profession more quickly and more easily than the persons whose vocational identity is weaker. The career development of deaf and hard of hearing adolescents takes place under conditions of auditory deprivation, which may have a negative effect on the stability of their vocational identity and thus on their choice of profession, employment and assimilation into the working environment.

This study examines the connection between vocational identity of deaf and hard of hearing adolescents and the number of completed school years and age, as well as the effect of gender, the level of hearing impairment, primary mode of communication, and general performance at school at the end of a school term on vocational identity. The sample comprised 97 deaf and hard of hearing students attending seventh and eighth grades of primary school as well as all grades of secondary school, who are educated in segregating conditions in the territory of Serbia. "My Vocational Situation" (MVS, Holland et al., 1980-a) was used as the instrument.

The results of the study, following the data analysis, point to the connection between vocational identity of deaf and hard of hearing adolescents and the number of school years completed and age, as well as the effect of gender on vocational identity, while the effect of the level of hearing impairment, primary mode of communication, and general performance at school on vocational identity of the examinees has not been confirmed. Comparing these results with the results of studies

conducted on the population of typically developing students, it can be concluded that the key factors for stability of vocational identity do not change with regard to the hearing status of the individual.

Key words: vocational identity, career development, deaf and hard of hearing adolescents

Primljeno: 29.12.2015.

Prihvaćeno: 17.02.2016.